

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

MINNES-TAL

ÖFVER

KONUNG GUSTAF I^ste^.

MINNES-TAL

ÖFVER

KONUNG GUSTAF I:ste.

HÅLLET

PÅ 300:DE ÅRSDAGEN AF HANS DÖD

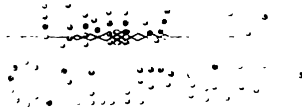
den 29 September 1860

INFÖR

SVEA RIKES STÄNDER

AF

Grefve ERIK SPARRE.

STOCKHOLM, 1860.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

Stora mäns minne utgör icke den minst dyrbara arfvedelen för det folk, inom hvars sköte de lefvat och verkat. Genom seklerna följer ett sådant minne, ledande, lifvande, manande, nationen under alla dess pröfningar, alla dess framgångar, hela dess utveckling. Svenska folket, fattigt i många andra hänseenden, är dock rikt på dessa minnen. Men bland dem alla framstår företrädesvis ett, öfverglänsande alla de öfriga, likasom den ena stjernan öfvergår den andra i klarhet.

Det ges ett namn, vid hvars blotta uttalande en känsla af glädje, af stolthet, af tacksamhet, elektriskt genombäfvar hvarje Svenskt hjerta, emedan man i detta namn finner förenade de spridda strålarne af *Befriarens*, *Reformatorns*, *Samhällsgrundläggarens* odödliga förtjenster; och detta namn är Gustaf Wasa!

I vår omvexlingsrika historia finnas flera skiften, då miss-sämjan, splitet och modlösheten, stundom äfven förräderiet, fört riket till branten af en undergång, hvarifrån endast Försynens allvisa rådslag kunnat antyda vägen till räddning. Bland dessa tidpunkter framstår den dystrast, mest fasansfull,

då Sverige, efter att nära halftannat århundrade hafva samlefvat i ett slags förening med sina närmaste stamförvandter, befann sig i ett tillstånd af fullkomlig vanmakt; då landets ädlaste blod flöt i strömmar, icke i strid, men för bödelns bila; då främmande förtryckare sögo landets märg, kufvade dess söner, våldförde dess döttrar, — då, med ett ord, förtviflans natt tycktes hafva lägrat sig öfver Norden.

Mer än en gång hade män af mod och fosterlandskärlek framträdt och bjudit tyranniet spetsen, men alltid förgäfves. Engelbrekt och Sturarne hade offrat lifvet för befrielseverket; och våldet, hatet, egennyttan hade med hvarje kufvadt motstånd vunnit större kraft, slagit djupare rötter. Varnadt, afskräckt af motgångarne, började folket misströsta; och fosterlandsvännen måste frukta, att slafvens undergifvenhet skulle undantränga den sjelfständighetskänsla hos nationen, som ensam utgör frihetens värn, och hvarigenom sålunda omintetgjordes sjelfva möjligheten af räddning.

Det var på denna tid som, för att begagna häfdatecknarens ord, irrande i Dalarnes skogar, flyktig för tyrannens tjenare, arbetande hos bönderna, jagad af sina förföljare, den unge ädling af Försynen uppehölls, hvars stora själ redan då tänkte fäderneslandets räddning, och genom *Gud och Sve-*

riges Allmoge verkställde den. Det skulle innebära ett förbiseende af hvarje Svensk mans, icke genom studier, icke ens i skolan, men på moderns knä, ur dess mun hemtade kännedom om de märkvärdigaste företeelserna i vår historia, att här upprepa, huru Gustaf Wasa, — härstammande från en gammal Svensk ätt, som i tvenne århundraden gifvit medlemmar åt Rikets Råd, redan i barndomen med oro bemärkt af en bland de främmande Konungarne, samt, nyss inträdd i myndighetsåldern, redan känd som segervinnare, — efter att mot tro och lofven hafva blifvit förd som fånge till Danmark, genom Försynens nåd återgafs åt fäderneslandet, för att efter outsägliga svårigheter uppträda till dess försvar. Ladan vid Rankhyttan, hvari han tröskat, likasom den vid Isala; byggnaden vid Ornäs, der genom en Svensk qvinnas rådighet hans lif frälstes, likasom i Utmeland, der hans minne i dag firas; det ställe i skogen vid Marnäs, der han, likasom på Åsby, flere dagar gömdes undan förföljarne; de platser i Mora, Rättvik och Norrala, der han talade till allmogen, ja, denna ort, Rikets hufvudstad, hvilken han, såsom nästan alla öfriga landets borgar, måste med vapen rycka ur fiendens händer, bära till efterverlden alltför talande vittnesbörd om hans underbara skickelse och hans bragder, likasom hvarje särskilt händelse i det långa befri-

elsekriget, från dess början vid Kopparberget och Brunbäcks färja till intåget i Stockholm, är med alltför oförgätliga drag inristad i Svenska hjertan för att ens behöfva antydas. Ändamålet med denna dags högtidlighållande är heller icke att uppräkna Gustaf Wasas lysande bedrifter, utan att till Försynen hembära vår tacksamhet för den nåd, hvarigenom han, sjelf räddad undan fienderna, stående nära ensam på en jord, fuktad af nästan alla dess ädlaste söners af tyrannen utgjutna blod, utan tillgångar, utan vapen, utan armée, i striden med en konung öfver tre riken, som, befryndad med Europas mäktigaste furstehus, bjöd öfver ordnade härskaror och flottor, lyckades att med biträde af sammanrafsade hopar vrida Sveriges spira ur denna hand och bortdrifva icke allenast hans trupper, utan äfven hans inhemska anhängare från fäderneslandet, hvilket, med undantag af Carl Knutssons korta regering, för första gången efter 126 år i honom erhöll en *Svensk* konung.

Detta var den första akten af Gustafs bragdrika bana, men icke den svåraste, måhända icke heller den, för hvilken vi hos honom häfta i den största tacksamhetsskuld. Redan flera gånger hade Sverige, af åtskilliga bland dess utmärktare män rensadt från utländska fiender, misslyckats i försöken att ordna det inre samhället, der den urgamla

striden mellan landskaperna eller stammarna lemnat rum för en ännu vådligare mellan ätterna. Sveriges medeltid, mindre lysande än det öfriga Europas, erbjuder fullt ut lika många exempel, som andra länder, på vilda blodiga strider, otyglade passioner, individens trots emot en ännu icke ens erkänd, mindre organiserad samhällsmakt, hvilken stundom, under formen af tyranni, ehuru förgäfves, sökt att i blod dränka motståndet. Att ordna detta kaos, att med kraft bekämpa inhemska fiender, af hvilka några varit hans medhjelpare vid utdrifvandet af de utländska, — det blef nu Gustafs uppgift, svårare i den mån listen och makten, förenade under kyrkans täckmantel, i religionens namn och till dess förmenta försvar utvecklade de rika tillgångar på jemväl verldsliga medel, som stodo dem till buds. Omgifven och stundom nära förträngd af sådana fiender, förrädiskt sviken af förmenta vänner, sjelf ännu icke fotfast i ett land, plundradt och härjadt af utländska förtryckare, som innehade icke ovigtiga delar deraf, på alla sidor hotad af uppror, anfallen af sjelfva Dalarnes folk, som först räckte honom handen vid befrielseverket, måste han genast börja en öppen kamp mot hierarkiens öfvervälde, och med ett mod, som växte med hvarje ny fara och, drifvet af motståndets häftighet, utvecklade sig djerfvare än han måhända sjelf från början tänkte, i första

ögonblicket af sitt nyskapade välde, med dess ringa makt, kasta sig öfver och krossa henne genom — Reformationen.

Under det till samhällsupplösning gränsande sjelfsvåld, som utgjorde unionstidens utmärkande skaplynne, då de storas myndighet och en nyss till medvetande vaknad folkvilja med vexlande framgång kämpade om herraväldet, var det en makt, som, stark genom sin fasta inre organisation och sina yttre förbindelser, hade förstått att under den allmänna oredan på det helas bekostnad tillvinna sig stora fördelar. Denna markt var kyrkan. Konungen, hvars städse mot framtiden riktade blick klart uppfattade hvad han af den då i Tyskland nyligen började och redan till Sverige spridda andliga rörelsen skulle kunna vinna för folkets inre pånyttfödelse och statens ombildande, ställde sig genom uppmuntrande af de första Svenska reformatorerna, genom ombesörjande af bibelöfversättning och genom nitälskan för predikandet af Guds rena ord, omedelbart sjelf i spetsen för denna nya, mäktiga drifkraft. Men vid sidan af denna stilla reformatoriska verksamhet, låg för honom en annan, yttre uppgift af vida betänkligare art. Det handlade här nemligen om ingenting mindre än att på en gång bryta hierarkiens häfdvunna och i sederna djupt rotade välde, upphäfva klostersystemet, ombilda lä-

raresåndet samt utrota den bilderdyrkan och det halft judiska, halft hedniska ceremoniväsende, som inkräktat kristendomens vanhelgade plats. Hierarkien utöfvade icke blott genom det lägre presterskapet ett stort inflytande på allmogen, utan var derjemte den rikaste korporation i landet, på samma gång som statsförvaltningen befann sig i saknad af tillgångar för de nödigaste utgifter. Den grundsats, från hvilken Konungen utgick vid häfvandet af detta missförhållande, var att »kyrkans medel vore ej annat än folkets medel»; och denna grundsats bragtes snart till verkställighet med orubblig beslutsamhet. Vid tanken på att allt detta skedde icke blott under den mäktiga prelaturens högt förklarade, för öfrigt ganska naturliga missnöje, utan äfven i trots af högadelns och allmogens bestämdt uttryckta önskningar, framstår i hela sin dager och fullhet den väldiga viljekraften hos denne i ordets rikaste bemärkelse till konung *födde* man, som stod der nästan ensam i sin tid, bland sitt folk påminnande om det Romerska Janushufvudet med tvenne anleten, det ena med sin eldblick försmältande det murknade i en förgången tid, det andra blickande förhoppningsfullt in i en nydanad löftesrik framtid.

Af det medlande sätt att gå tillväga, som man vid reformationens genomförande i åtskilliga andra länder finner användt, förmärkes i Gustaf Wasas

åtgärder ej det ringaste spår. Den öfverdrift i uppfattningen af hans maktfullkomlighet på detta område, likasom det någon gång hårda och skoningslösa sätt, hvarpå han gick tillväga vid reduktionen af kyrkogodsen och andra kraftåtgärder mot prelaturen, har historien ej förnekat; men detta finner sin förklaring i det råa omyndighetstillstånd, hvaruti folket försjunkit, äfvensom uti den då öfver hela Europa rådande motspänstigheten emot en från såväl hierarkiska som feodala fjettrar frigjord konungamakt, bland hvars yppersta representanter han kände sig ega ej blott vilja, utan ock förmåga och förbindelse att uppträda. Villigt och tacksamt har historien också erkänt de höga, på en gång fosterländska och sant humana syften, hvilka städse lågo till grund för hans handlingar, och som vittnade om att någonting på en gång rent menskligt och äkta konungsligt klappade under denna skenbart så sträft bepansrade yta.

Den tredje delen af Gustafs storartade verksamhet, det nya samhällsskickets danande, återstod. Det är kännetecknet på de stora själar, genom hvilka Försynen verkar, att de, hastände framåt, ständigt omfatta nya ändamål, hvilka, i samma ögonblick de uppnås, blifva medel för nya bragder. Så företogs nästan samtidigt reformen af kyrkan och staten. Så blefvo de tillgångar, Gustaf genom den på

en gång andliga och verldsliga kampen med den förra beredde sig, utvägar för honom att stärka en makt, som ej mera fanns i Sverige, Kronans, och att af nya elementer dana hvad som aldrig i sin rätta betydelse funnits, en Styrelse. Sedan han genom arf-föreningen stadgat en regeringsmakt och genom ståndens inkallande till gemensamma öfverläggningar å riksdagar gifvit åt folkets deltagande i de allmänna angelägenheterna en form, kunde han med mera framgång än derförinnan, åt landets yttre, likasom åt dess inre förhållanden, egna sin aldrig tröttnande verksamhet. I alla grenar af regeringsärenderna visar sig samma skapande förmåga. Nya grundsatser om kronans rättigheter göras gällande; kammarverket skapas; landsregeringen ordnas; krigsmakten danas; en flotta börjar byggas; jordbruket omhägnas; föreskrifter för dess idkande meddelas efter den tidens åsigter, och på sina i alla delar af Riket inrättade afvelsgårdar bildar Konungen modellfarmer — den tidens landtbruks-skolor. Bergshandteringen uppmuntras; inhemska näringar framkallas till nytt lif; de sköna konsterna, då förenade med handtverken, befordras; idkare deraf införskrifvas; till en af dem skickar Konungen en lärjunge, och musiken idkas af honom sjelf. Städer anläggas; Hansestädernas öfvermakt krossas, och inom riket frammanas en utländsk handel som, skyddad genom traktater med

främmande makter, ständigt tar nya riktningar. Den inre handeln regleras efter tidens åsigter; skeppsbyggerier anläggas af Konungen sjelf; vägar rödjas; i kyrkostyrelsen införas väsendtliga förändringar, biskopsstolar delas, indragas, ersättas med andra embeten; undervisningsanstalter bildas, vårdas; och med klar uppfattning af religionens inverkan på samhällenas bestånd och utveckling egnar Konungen, inseende vådorna af den gamla kyrkodisciplinens upplösning, åt Gudsfruktans och sedlighetens upprätthållande samma kraftiga hägn, som åt de egentliga regerings-ärenderna.

Man häpnar öfver mångsidigheten hos detta jättesnille, som i alla de mångfaldigt skiftande fördelningarne af en sednare tids regeringskonst med sitt allt förmående *varde* utkastar planer och *sjelf* verkställer dem; och detta allt under ständigt samråd med Rikets Ständer eller landskapernas menigheter, samlade dels å de allmänna marknaderna, dels å utlysta sammanträden till s. k. burspråk, der Han, Hjelten, Betvingaren, Herrskaren, lemnande äfven i detta afseende en förebild för våra tiders statsskick, personligen, stundom näpsande, stundom med fromhetens enfald redogjorde för sin förvaltning, förklarade sina åtgöranden med en vältalighet så älskad att, då han någon gång lemnade föredragningen åt sina embetsmän, menigheten ropade, att de ville

höra honom sjelf, samt vid det sista mötet med kristlig undergifvenhet tillskref endast Guds Nåd hvad han uträttat, och bad sina trogna undersåter öfverse och förlåta hvad brist och svaghet som kunnat med honom vara under hans regeringstid.

Så började bragdrik, så fortgick aktad och mäktig, så slutade välsignelsebringande hans 40-åriga regering, minnesvärd, nej oförgätlig för Sveriges folk, i hvars historia den utgör vändpunkten; till hvars hela samhällsskick Gustaf Wasa icke allenast lade grundvalarne, utan till stor del uppförde sjelfva byggnaden; åt hvars utveckling han gaf en riktning af lefvande Gudsfruktan, enighet och kraft, som folket århundraden igenom bevarat, och hvarigenom fosterlandet under vexlande öden upprätthållits. Nedslående, tillintetgörande anarkien, våldet, öfvermodet, dels omhägnade han, vid bortrensandet af det utlefvade gamla, de frön som funnos till samhällets pånyttfödelse, dels bröt han, vägledd af snillets ljus, med kraftfullt allvar nya banor. Af ett i medeltids barbari-fjettradt, sönderplittradt, försvagadt land gjorde han ett mäktigt rike, åt hvilket han beredde inträde i Europas rådslag, — och grundlade sålunda på en gång vår nyare historia samt vår plats i verldshistorien. Hvad Sverige är, hvad egendomligt det eger, hvad det i civilisationens tjenst verkat, hvad vi i framtiden må kunna ut-

rätta, — det är hans verk, det är hans ande som, fortlefvande hos hans ättlingar, fulländade de påbörjade skapelserna, förde oss fram i striden för ljusets seger, och ristade med outplånliga drag vårt fosterlands namn på häfdens blad. Grundläggare af en konungamakt i Sverige, gaf han deråt en glans, och ingaf folket för densamma en vördnad, en kärlek, som trenne århundraden icke rubbat och som, vill Gud! ännu flera kommande icke skola utplåna. Mäktig, vördnadsbjudande som hans bild här står, sväfvar hans ande, hans minne för hvarje Svenskt sinne. Ånnu ljuda för Svenska öron, ännu lefva i Svenska hjertan de ord, med hvilka han, *gamle Kung Gösta,* här i Stockholm på Rikssalen tog afsked af Rikets Ständer, varnande, väckande; och när på denna evigt minnesvärda dag, — då, för trehundra år tillbaka, Hans Konungsliga hjerta upphörde att klappa för det folk, som har honom att tacka för allt, — dessa af Honom danade Ständer sammanträda, Svenska folket i alla bygder samlas, för att ära hans minne, må denna mäktiga ande omsväfva oss och deltaga i våra böner till Den Högste att fortfarande skydda Konung och Fädernesland!

